

Inventering av kulturväxter inom delar av det blivande naturreservatet Grimsta

*Anna-Lena Anderberg, Ingrid Dyhlén-Täckman &
Ann-Marie Hansson*

Inventering av kulturväxter inom delar av
det blivande
naturreservatet Grimsta

*Anna-Lena Anderberg, Ingrid Dyhlén-Täckman &
Ann-Marie Hansson*

Stockholms stadsmuseum, Kulturmiljöavdelningen
Arkeologisk rapport 2002:9

Omslagsbild: Pimpinellros. Foto: Ann-Marie Hansson

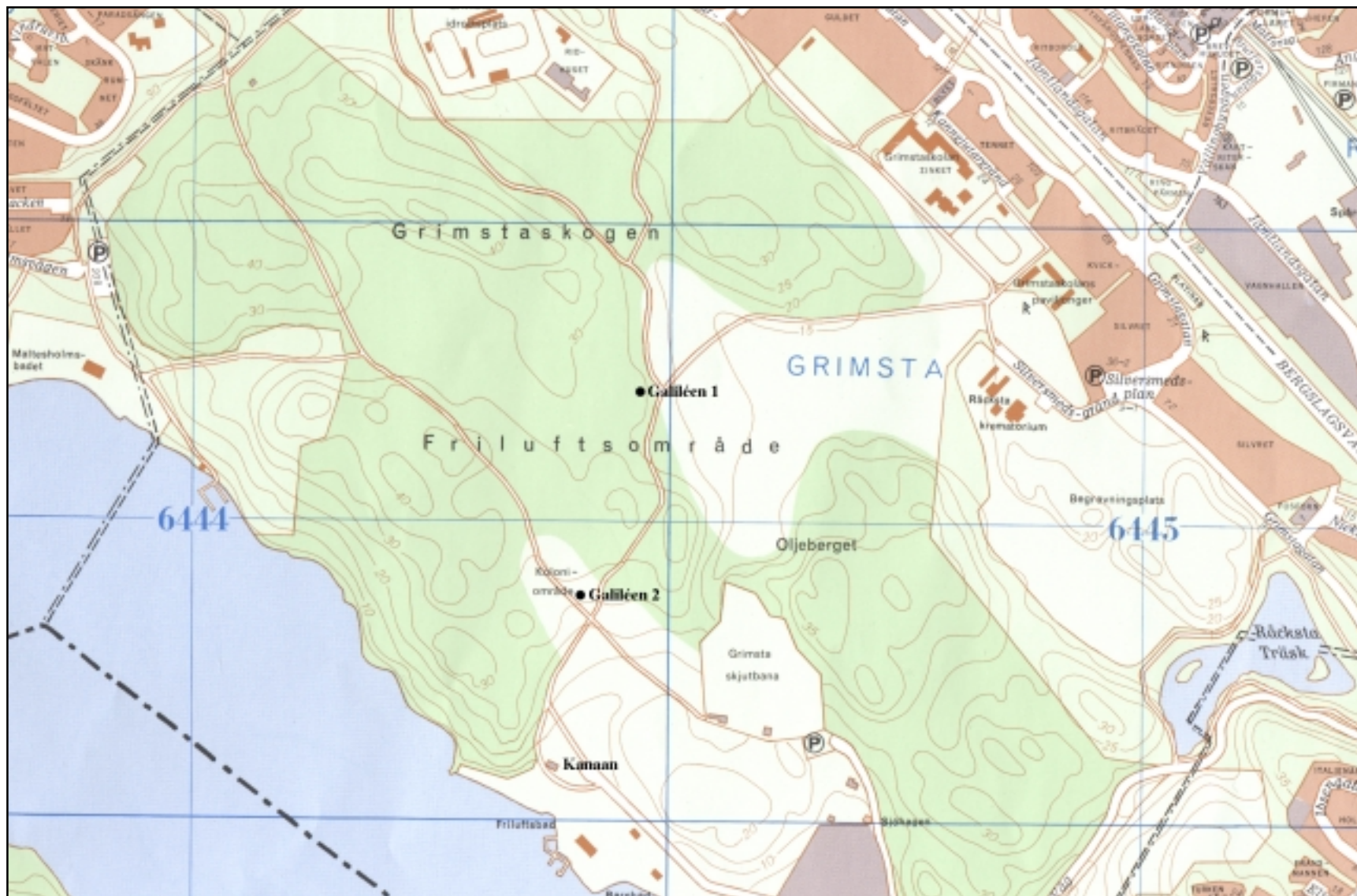
Stockholms stadsmuseum
Kulturmiljöavdelningen
Box 15025
104 65 Stockholm

Produktion: Stockholms stadsmuseum, Kulturmiljöavdelningen
Redaktionell bearbetning: Mikael Johansson
Ritningar: Anna-Lena Anderberg, Ingrid Dyhlén-Täckman, Ann-Marie Hansson, Ingrid Leander
Foto: Anna-Lena Anderberg, Ann-Marie Hansson

Stockholm 2002
ISSN 1650-9579
ISBN 91-85239-69-0

INNEHÅLL

1 Inledning	5
2 Inventering av kulturväxter	6
Kanaan/Galiléen 2	6
Galiléen 1	13
3 Artlista	14
Kanaan/Galiléen 2	14
Galiléen 1	15
4 Sammanfattning	16
5 Referenser	16
Illustrationsförteckning	16

Karta över Grimsta friluftsområde med markeringar för torpen Kanaan, Galilén 1 och Galilén 2. Kartunderlag: Stockholms stadsbyggnadskontor. Skala 1:10 000.

GRIMSTA

Inventering av kulturväxter

1 Inledning

År 2000 utförde Stockholms stadsmuseum, på uppdrag av Gatu- och fastighetskontoret, en inventering av trädgårdsväxter inom delar av det blivande naturreservatet Grimsta. Inventeringen gjordes vid de tre gamla torpen Kanaan, Galiléen 1 och Galiléen 2. Den genomfördes vid fyra tillfällen, den 3:de maj, 23:de maj, 27:de juni och 6:e september. Ingrid Dyhlén-Täckman och Ann-Marie Hansson var med vid samtliga tillfällen, medan Anna-Lena Anderberg var med vid två tillfällen.

Många odlade eller förvildade arter påträffades vid inventeringen, men en del av dessa förekommer allmänt i Grimstaområdet. Framförallt gäller detta de arter som sprids med fåglar, dvs arter med köttiga frukter, till exempel sötkörsbär (*Prunus avium*), häggmispel (*Amelanchier*), rips (*Ribes*) och berberis (*Berberis*). I området vid Kanaan och Galiléen 2 kan också spridning av fröer ha skett från den trädgård som idag finns vid huset i Kanaan, och från de koloniträdgårdar som ligger väster om Galiléen 2. I området runt Galiléen 1 finns inga direkt närliggande trädgårdar, men en sentida jordvall som finns sydväst om husgrunden kan ha medfört att nya arter förts in i området.

Inventeringen utfördes som ett samarbetsprojekt mellan intendent Anna-Lena Anderberg, sektionen för paleobotanik, Naturhistoriska riksmuseet, fil doktor Ann-Marie Hansson, Arkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet och antikvarie Ingrid Dyhlén-Täckman, Stockholms stadsmuseum. Rapporten har sammanställts av Ingrid Dyhlén-Täckman.

2 Inventering av kulturväxter

Kanaan/Galiléen 2

Området Kanaan/Galiléen 2 ligger i en södersluttning ned mot Mälaren. Vid Kanaan finns ett hus och en mindre trädgård. Av Galiléen, 2 finns endast husgrunden kvar. Kanaan var ursprungligen ett torp på 1700-talet men kom senare att byggas om och fungera både som sommarnöje och sjökrog. 1881 revs den gamla byggnaden och den nuvarande uppfördes som sommarnöje till Knut Ljunglöf.

Kanaan. Foto: Anna-Lena Anderberg.

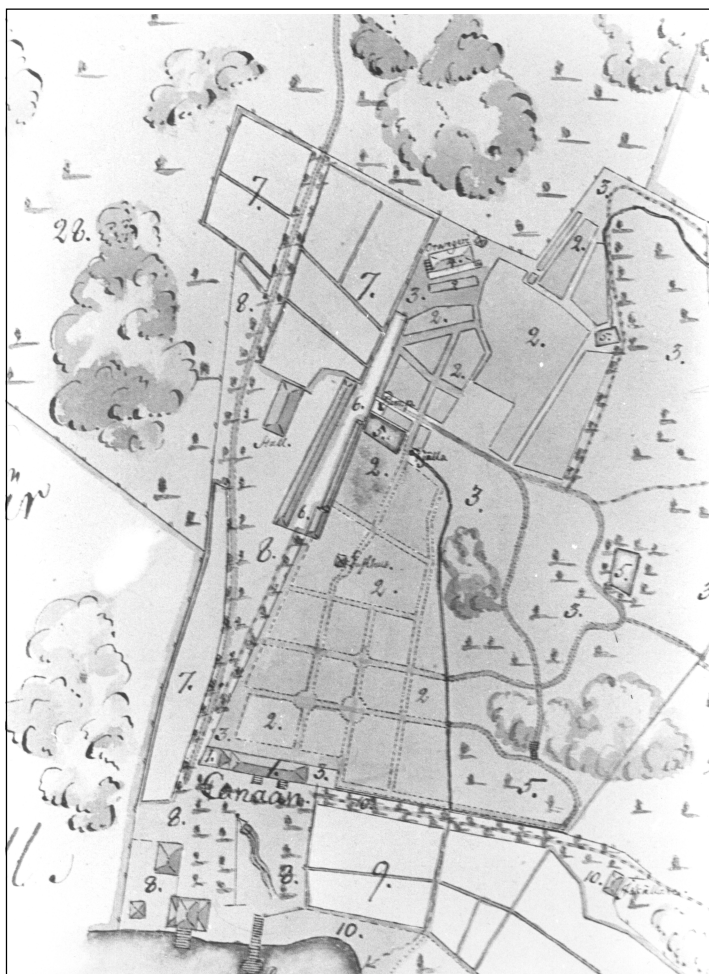
Kanaans trädgård med utsikt mot Mälaren. Foto: Ann-Marie Hansson.

Under 1800-talet hade Kanaan en större trädgård med orangeri, kanaler och bevattningsdammar. Idag kan vi se flera av grunderna till dessa anläggningar. De odlade frukterna, grönsakerna och blommorna fraktades per ångbåt till Stockholm för försäljning.

I brandförsäkringsverkets finns försäkringar gällande Kanaan för år 1842, 1866, 1882, 1897 och 1904. I brandförsäkringen för år 1842 (nummer 18292) kan man läsa:

”No 5 Midt öfver Trädgården, på ett betydligt afstånd öster från Mangården, och 112 al. från den i trädgården varande brunn. Är ett Orangeri, uppfördt för 30 år tillbaka af timmer, utvändigt reveteradt med kalkbruk, invändigt med lerbruk, 27½ alnar långt, 12 alnar bredt, 11 ½ alnar högt på södra och 3 ½ alnar högt på norra sidan, täckt med tegel, indeladt i förstuga, 4 boningsrum samt två större och ett mindre rum för drifverier, står på en gråstensmur af ¾ alns muhrhöjd(?) ”

I försäkringen följer därefter en värdering av byggnadens alla delar bland annat ”en dubbel ställning för blomkrukor” och i ”Persicohuset 2 spaljer med järntrådar” (Uppgifterna framtagna av arkitekt Ingela Andersson).

Karta visande Kanaans trädgårds utbredning år 1809. Detalj ur lantmäterikarta från 1809 (A 98:10²). Foto: SSM:s bildarkiv (neg nr 19:3).

Kanaans gamla trädgård är numera ett öppet parkartat område med dungar av plommon (*Prunus domestica*), några få äpplar (*Malus domestica*), hagtornar (*Crataegus*) och flera rosor (*Rosa*). I västra partiet finns ett större snår av snöbär (*Symphoricarpus albos*) och syrén (*Syringa vulgaris*), som är kantat av pimpinellros (*Rosa pimpinellifolia*).

Ett annat namn för taggiga pimpinellrosor är torparrosor. De växer gärna på sedan länge övergivna boställen. Under 1700-talet var dessa rosor mycket populära och de kallades för skotska rosor efter två skotska bröder som fört dem på modet igen. Under 1800-talets mitt fanns inte mindre än 300 olika pimpinellrosor (Berglund 1999, s 223).

I norra delen finns en väl synlig terrass som kantas av syren (*Syringa vulgaris*) och ovanför syrenkanten finns en större dunge med plommon (*Prunus domestica*).

I skogskanten på östra sidan finns svarta vinbär (*Ribes nigrum*) och hallon (*Rubus idaeus*), samt flera av de ovan nämnda arterna.

Hagtorn. Foto: Ann-Marie Hansson.

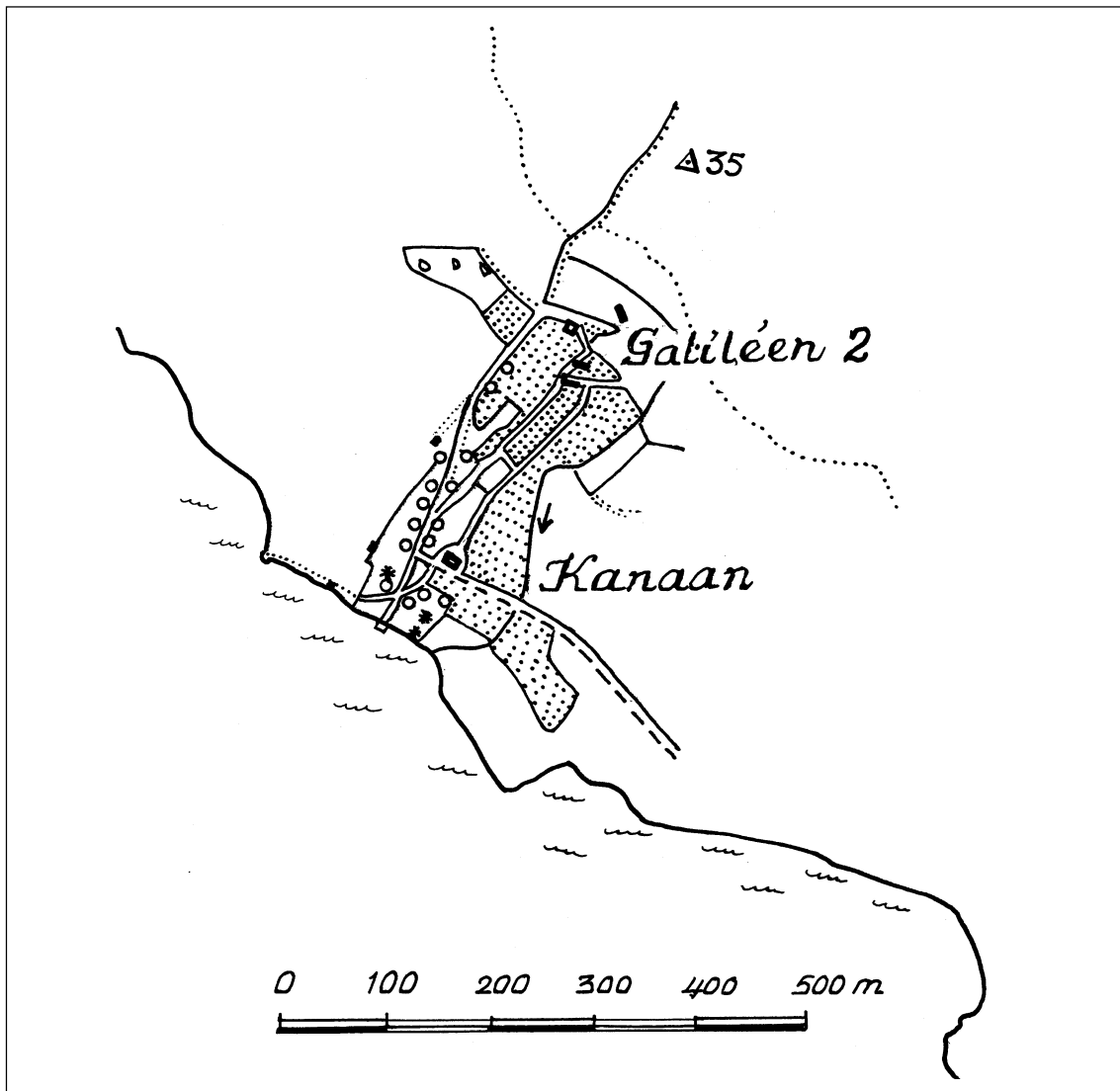
Syrén. Foto: Ann-Marie Hansson.

Pimpinellros. Foto: Ann-Marie Hansson.

Galiléen 2 ligger i direkt anslutning till Kanaans norra del och en avgränsning är idag knappast möjlig. Hela området omges av blandskog med inslag av ek (*Quercus robur*) och begränsas i söder av Mälarens strand. Området med Kanaan och Galiléen avgränsas i väster och öster av parkvägar. Den västra vägen har i södra delen ned mot Mälaren en allé av parklind (*Tilia x vulgaris*), ask (*Fraxinus excelsior*) och lönn (*Acer platanoides*). Allén återfinns också på lantmäterikartan från år 1809, men sträcker sig då längre norrut. På det ekonomiska kartbladet från 1951 finns gångar och vägar utritade (se nedanstående figur). De är idag helt försvunna.

Flera olika trädgårdsväxter finns kvar på ursprunglig plats eller förvildade i området (se artlista), en del kommer troligen från de gamla trädgårdarna i Kanaan/Galiléen, men vissa arter kan också ha spridit sig från koloniträdgårdarna som ligger uppe i den nordvästra delen av området.

Vägar och gångar enligt den ekonomiska kartan från 1951. Ritning upprättad år 2000 av SSM.

Fem olika sorter av apel (*Malus domestica*) har påträffats, plommon (*Prunus domestica*) med ganska små gula frukter av mirabell-typ, troligen två olika sorter samt surkörsbär (*Prunus cerasus*) och sötkörsbär (*Prunus avium*). Av bärbuskar finns hallon (*Rubus idaeus*), trädgårdsvinbär (*Ribes rubrum*), krusbär (*Ribes uva-crispa*) och svarta vinbär (*Ribes nigrum*), vilka dock växer i östra skogs-kanten. Fem arter av köksväxter påträffades nämligen parksmultron (*Fragaria moschata*), rabarber (*Rheum rhabarbarum*), gräslök (*Allium schoenoprasum*), pepparrot (*Armoracia rusticana*) och palsternacka (*Pastinaca sativa*).

I området finns också ett drygt tiotal arter och hybrider av prydnadsbuskar. Av dessa förekommer berberis (*Berberis vulgaris*) och häggmispel (*Amelanchier*). De sistnämnda finns också vildväxande i hela Grimstaområdet och behöver inte ha något samband med anläggningen. Det finns stora bestånd av häckspirea (*Spiraea salicifolia*), pimpinellros (*Rosa pimpinellifolia*) med rosa halvfyllda blommor, snöbär (*Symphoricarpos albus*), samt vita och lila syrener (*Syringa vulgaris*).

Parksmultron. Foto: Ann-Marie Hansson.

Äppelros. Foto: Ann-Marie Hansson.

Övriga enstaka prydnadsbuskar påträffades också som benved (*Euonymus europaeus*), doftschersmin (*Philadelphus coronarius*), rosenstry (*Lonicera tatarica*), liguster (*Ligustrum vulgare*), daggros (*Rosa glauca*), kamtjatkaros (*Rosa x kamtchatica*), äppelros (*Rosa rubiginosa*) och slingerväxten kaprifol (*Lonicera caprifolium*), eller äkta kaprifol som den ofta kallas.

Av prydnadsväxter hittades sexton arter, de flesta bara i enstaka exemplar och många var dåligt utvecklade. Ett större bestånd av lupinväppling (*Thermopsis montana*) finns i den norra delen av området. Denna art började odlas sent i Sverige och finns inte uppgiven som förvildad i Hylanders översiktsverk över växter (se Hylander 1971). Andra förvildade eller kvarstående prydnadsväxter i området är kaukasiskt fetblad (*Sedum spurium*), sibiriskt fetblad (*Sedum hybridum*), penningblad (*Lysimachia nummularia*), akleja (*Aquilegia vulgaris*), krollilja (*Lilium martagon*), praktlysing (*Lysimachia punctata*), rosenmalva (*Malva alcea*), såpnejlika (*Saponaria officinalis*), vintergröna (*Vinca minor*) och uppländsk vallört (*Symphytum x uplandicum*). Av införda gräs finns gullhavre (*Trisetum flavescens*). I området påträffades också andra kulturmarksväxter som kirskaål (*Aegopodium podagraria*), vitblära (*Silene latifolia*) och pärlhyacint (*Muscari botryoides*).

Frukträd vid Kanaan/Galiléen 2. Foto: Ann-Marie Hansson.

Äpplen

Vid inventerigstillfället i september tillvaratogs frukt från äppelträden. Dessa har vid ett möte med pomolog Görel Kristina Näslund artbestämts. Övriga uppgifter kring äpplena är hämtade från verket *Våra äppelsorter* (se Nilsson 1987).

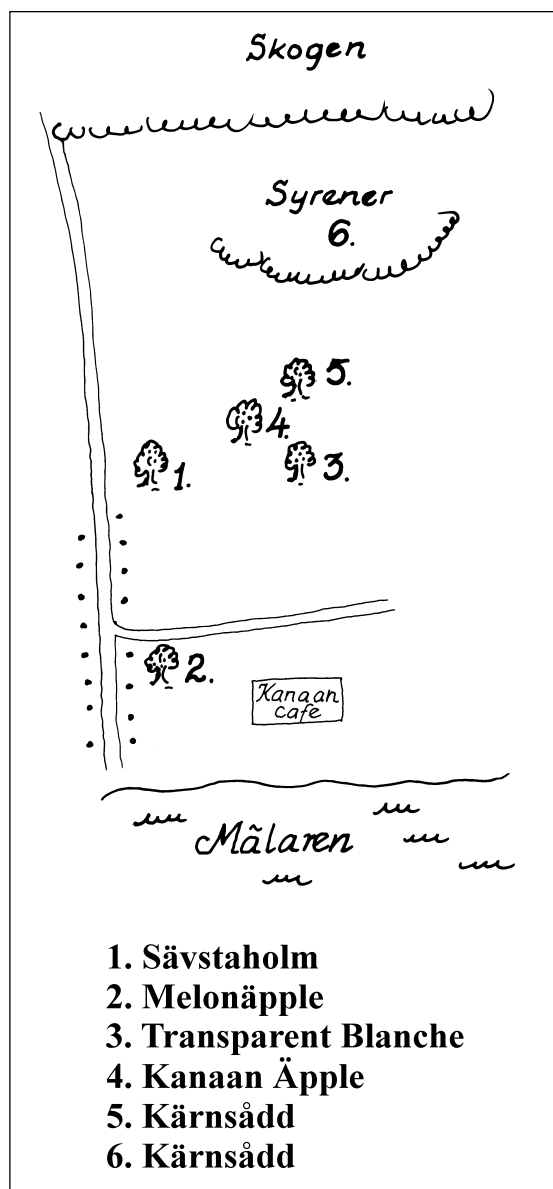
Nr 1, Sävstaholmsäpple (kulformat kärnhus) eller som det ursprungligen kallades för Sävstaholms rosenäpple har fått sitt namn efter att det växte Sävstaholms trädgård i västra Vingåker i Sörmland. Äpplet har uppkommit genom kärnsådd. Odlas i hela landet.

Nr 2, Melonäpple (valsformat, ovalt kärnhus). Äpplet har även kallats för klockäpple, citronäpple och långäpple. Det har odlats under en lång tid och det är osäkert hur det uppkommit. Enligt Per Olof Eneroth (1825-1881), är det en av våra förnämsta vinterfrukter.

Nr 3, Transparent Blanche? Kallas även vitt klaräpple, är känt i Sverige från slutet av 1800-talet. Ett av våra vanligaste sommaräpplen.

Nr 4, "Kanaanäpplet". En fin gammal sort som kanske kommer från greve Bondes Hässelby slott.

Nr 5-6, Kärnsådd, ingen vidare god smak.
Nr 6 med bruna kärnor.

Äppelträd vid Kanaan. Ritning upprättad år 2000 av Anna-Lena Anderberg, Ingrid Dyhlén-Täckman, Ann-Marie Hansson.

Galiléen 1

Vid Galiléen 1 påträffades färre arter än vid Kanaan/Galiléen 2. Av fruktträd och bärbuskar påträffades bara fågelbär (*Prunus avium*), hallon (*Rubus idaeus*), svarta vinbär (*Ribes nigrum*) och krusbär (*Ribes uva-crispa*). Av prydnadsbuskar enstaka exemplar av häckberberis (*Berberis thunbergii*), vresros (*Rosa rugosa*), liguster (*Ligustrum vulgare*) och ett oxbär (*Cotoneaster sp.*). Runt den gamla husgrunden växer den ofta odlade nejlikväxten silverarv (*Cerastium tomentosum*) som inte blommade, men som är lätt att känna igen på de silvergrå bladen.

Sydväst om husgrunden finns en jordvall som kan vara av sent ursprung och där påträffades ytterligare några prydnads- eller köksväxter, till exempel ett större bestånd av höstgullris (*Solidago gigantea*), samt arterna akleja (*Aquilegia vulgaris*), borstnejlika (*Dianthus barbatus*), rosenmalva (*Malva alcea*) och pepparrot (*Armoracia rusticana*), tillsammans med andra typiska kulturmarksväxter som blekbalsamin (*Impatiens parviflora*), rödkörvel (*Torilis japonica*), knölklocka (*Campanula rapunculoides*), vitblära (*Silene latifolia*) och snärjmåra (*Galium aparine*).

3 Artlista

Arterna är presenterade i bokstavsordning. Namnsättningen följer den checklista över Nordens kärlväxter som upprättats av T. Karlsson (se Karlsson 1997).

Kanaan/Galiléen 2

akleja (*Aquilegia vulgaris*)
apel (*Malus domestica*)
- fem olika sorter
bened (*Euonymus europaeus*)
berberis (*Berberis vulgaris*)
daggros (*Rosa glauca*)
doftschersmin (*Philadelphus coronarius*)
gräslök (*Allium schoenoprasum*)
hagtorn (*Crataegus*)
häckspirea (*Spiraea salicifolia*)
häggmispel (*Amelanchier* sp.)
kamtjatkaros (*Rosa x kamtchatica*)
kanadensiskt gullris (*Solidago canadensis*)
kaprifol (*Lonicera caprifolium*)
kaukasiskt fetblad (*Sedum spurium*)
krollilja (*Lilium martagon*)
krusbär (*Ribes uva-crispa*)
liguster (*Ligustrum vulgare*)
lupin (*Lupinus* sp.)
lupinväppling (*Thermopsis montana*)
palsternacka (*Pastinaca sativa*)
parksmultron (*Fragaria moschata*)
penningblad (*Lysimachia nummularia*)
pepparrot (*Armoracia rusticana*)
pimpinellros (*Rosa pimpinellifolia*)
pion (*Paeonia* sp.)
plommon (*Prunus domestica*)
- troligen två olika sorter
praktlysing (*Lysimachia punctata*)
påsk- eller pingstliljor
pärlhyacint (*Muscari botryoides*)

rosenmalva (*Malva alcea*)
rosentry (*Lonicera tatarica*)
sibiriskt fetblad (*Sedum hybridum*)
snöbär (*Symphoricarpos albus*)
surkörsbär (*Prunus cerasus*)
syren (*Syringa vulgaris*) vit och lila
såpnejlika (*Saponaria officinalis*)
sötkörsbär (*Prunus avium*)
uppländsk vallört (*Symphytum x uplandicum*)
äppelros (*Rosa rubiginosa*)
området väster om vägen
akleja (*Aquilegia vulgaris*)
hallon (*Rubus idaeus*)
kanadensiskt gullris (*Solidago canadensis*)
penningblad (*Lysimachia nummularia*)
plommon (*Prunus domestica*)
rabarber (*Rheum rhabarbarum*)
trädgårdsvinbär (*Ribes rubrum*)
vintergröna (*Vinca minor*)

Galiléen 1

akleja (*Aquilegia vulgaris*)
borstnejlika (*Dianthus barbatus*)
hallon (*Rubus idaeus*)
häckberberis (*Berberis thunbergii*)
höstgullris (*Solidago gigantea*)
krusbär (*Ribes uva-crispa*)
liguster (*Ligustrum vulgare*)
oxbär (*Cotoneaster* sp.)
pepparrot (*Armoracia rusticana*)
rosenmalva (*Malva alcea*)
silverarv (*Cerastium tomentosum*)
svarta vinbär (*Ribes nigrum*)
sötkörsbär (*prunus avium*)
vresros (*Rosa rugosa*)

4 Sammanfattning

Den företagna växtinventeringen har givit nya kunskaper om området. Här finns flera kvarstående eller förvildade arter av prydnads- eller köksväxter från torpen och den trädgårdsanläggning som en gång fanns i Kanaan.

5 Referenser

- Berglund 1999. = Berglund, K. (red.) 1999. *Din trädgård*. Stockholm
- Hylander, N. 1971. Prima loca plantarum vascularium Sueciae. Första litteraturuppgift för Sveriges vildväxande kärlväxter jämte uppgifter om första svenska fynd. Förvildade eller i senare tid inkomna växter. *Svensk Botanisk Tidskrift*. 64. Suppl. s 1-332.
- Karlsson, T. 1997. Checklista över Nordens kärlväxter. *Svensk Botanisk Tidskrift*. 91. s 241-560.
- Nilsson, A. 1987. *Våra äppelsorter*. Stockholm.

Illustrationsförteckning

Karta över Grimsta friluftsområde med markeringar för torpen Kanaan, Galiléen 1 och Galiléen 2. Kartunderlag: Stockholms stadsbyggnadskontor. Skala 1:10 000.	4
Kanaan. Foto: Anna-Lena Anderberg.	6
Kanaans trädgård med utsikt mot Mälaren. Foto: Ann-Marie Hansson.	6
Karta visande Kanaans trädgårds utbredning år 1809. Detalj ur lantmäterikarta från 1809 (A 98:10 ²). Foto: SSM:s bildarkiv (neg nr 19:3).	7
Hagtorn. Foto: Ann-Marie Hansson.	8
Syrén. Foto: Ann-Marie Hansson.	8
Pimpinellros. Foto: Ann-Marie Hansson.	8
Vägar och gångar enligt den ekonomiska kartan från 1951. Ritning upprättad år 2002 av SSM.	9
Parksmultron. Foto: Ann-Marie Hansson.	10
Äppelros. Foto: Ann-Marie Hansson.	10
Frukträd vid Kanaan/Galiléen 2. Foto: Ann-Marie Hansson.	11
Äppelträd vid Kanaan. Ritning upprättad år 2000 av Anna-Lena Anderberg, Ingrid Dyhlén-Täckma och Ann-Marie Hansson.	12

Kulturmiljöavdelningen vid Stockholms stadsmuseum har under 2002 utgivit följande arkeologiska rapporter:

2002

1. Johanneshovs skans. Stockholms stad, Södermanland, Brännkyrka socken, RAÄ 160. Arkeologisk undersökning 1999. (*Helena Fennö*)
2. Cerberus 1, 3, 4 & Lejonstedts gränd. Stadsmur från 1560-talet. Stockholms stad, Gamla Stan, RAÄ 103. Arkeologisk undersökning 2000-2002. (*John Hedlund*)
3. Baggensgatan. Stockholms stad, Gamla Stan, RAÄ 103. Arkeologisk undersökning 1992-1993. (*Barbro Århem*)
4. Fatburen 1 & 2. Stockholms stad, Södermalm, RAÄ 103. Arkeologisk undersökning 1990. (*Johanna Karlsson och Rebecca Gassberger*)
5. Glaucus 3, 4, 5 & 6. Stockholms stad, Gamla Stan, RAÄ 103. Arkeologisk undersökning 1997-1998. (*John Hedlund*)
6. S:ta Katarina Större. Stockholms stad, Södermalm, RAÄ 103. Arkeologisk undersökning 1991. (*Helena Fennö*)
7. Källan 7. Stockholms stad, Södermalm, RAÄ 103. Arkeologisk undersökning 1988. (*Johanna Karlsson*)
8. Ranhammarshöjden. Stockholms stad, Bromma socken, RAÄ 89. Arkeologisk undersökning 2000. (*John Hedlund*)
9. Inventering av kulturväxter inom delar av det blivande naturreservatet Grimsta. (*Anna-Lena Anderberg, Ingrid Dyhlén-Täckman & Ann-Marie Hansson*)